

**ARCHIWUM ŻYDOWSKIEGO INSTYTUTU
HISTORYCZNEGO IM. E. RINGELBLUMA**

**SPUŚCIZNA
JULIANA LESZCZYŃSKIEGO**

S/356/

Opracowanie: mgr Magdalena Siek

Wstęp: mgr Agnieszka Reszka

Warszawa 2023

Wstęp

Zarys biografii

Julian (Idel) Leszczyński, urodził się 30 września 1909 r. jako Idel, syn Abrama i Cywii z domu Riterbrand. w zamożnej, wielodzietnej, zasymilowanej rodzinie żydowskiej. Osierocony przez matkę w wieku 4 lat wychowywany był przez ojca. Uczęszczał do szkoły ludowej, a po odbyciu rocznego kursu przygotowawczego Leszczyński w 1920 r. rozpoczął naukę w znanym łowickim Gimnazjum im. ks. Józefa Poniatowskiego. Po zdaniu egzaminu dojrzałości o profilu humanistycznym w 1928 r. został studentem Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, który ukończył w 1933 r. Okres studiów w Warszawie to dla młodego Leszczyńskiego nie tylko intensywny czas nauki i zdobywania cennych doświadczeń, ale i bolesne zetknięcie z narastającym w latach 30. XX w. w Polsce antysemityzmem. Po ukończeniu prawa zamierzał kontynuować edukację na Wydziale Lekarskim UW, ale niestety nie został przyjęty (z uwagi na *numerus clausus*). W 1938 roku, po zdaniu egzaminu, został aplikantem w warszawskim Sądzie Okręgowym. Wkrótce jednak zdecydował się odejść z pracy w sądownictwie. Okupację Leszczyński przeżył w Warszawie. Jesienią 1940 roku wraz z braćmi Władysławem i Stanisławem oraz siostrą Gustawą trafił do getta, zamieszkali przy ul. Śliskiej 18. Julian jako pierwszy opuścił getto, miał "dobry" wygląd i mówił po niemiecku. Utrzymywał się ze sprzedaży rzeczy z rodzinnego majątku, dzięki czemu mógł organizować żywność dla przebywającego w getcie rodzeństwa. Później zaczął kolejno wyprowadzać bliskich na "aryjską" stronę, najpierw siostrę i bratową, a braci tuż przed powstaniem w getcie warszawskim. Ukrywali się w wynajętym pokoju przy ul. Ateńskiej na Saskiej Kępie.

Po wybuchu powstania warszawskiego razem z rodziną, którą ocalił z getta warszawskiego, przekroczył linię frontu i udał się do Lublina. Tu zaangażował się w pracę Centralnej Żydowskiej Komisji Historycznej. W styczniu 1945 r. zgłosił się do Ministerstwa Sprawiedliwości powstającego przy rządzie PKWN i poprosił o zatrudnienie w sądownictwie specjalnym, które zajmowało się ściganiem i osądzaniem zbrodni niemieckich w Polsce.

Po utworzeniu w maju 1945 r. przez Prezydium Krajowej Rady Narodowej Głównej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce (GKBZNwP), Leszczyński podjął pracę w jej łódzkim oddziale. W maju 1945 r. wziął udział w pierwszym wyjeździe Komisji do Chełmna nad Nerem. Na podstawie wyników z tej wizji lokalnej, wszczęto dochodzenie w sprawie zbrodni dokonanych na terenie ośrodka śmierci Kulmhof. Kierowanie śledztwem powierzono sędziemu śledczemu Władysławowi Bednarzowi, zaś Leszczyński miał mu pomagać jako podprokurator. Po zakończeniu i zawieszeniu w 1947 r. śledztwa w sprawie zbrodni popełnionych w Chełmnie nad Nerem, Leszczyński pracował do 1949 r. w prokuraturze. Został z niej zwolniony przez Henryka Świątkowskiego - ówczesnego ministra sprawiedliwości.

Później Julian Leszczyński pracował m.in. jako radca prawny w biurze będącego wówczas na etapie planowania Metra Warszawskiego, zajmował się też dziennikarstwem, pracując dorywczo w redakcji Agencji Publicystyczno-Informacyjnej, wydającej „Argumenty”. Udzielał się też społecznie, m.in. w ramach Towarzystwa Kultury Moralnej współpracował z prof. Tadeuszem Kotarbińskim, prof. Józefem Chałasińskim i prof. Władysławem Bieńkowskim.

Najważniejszym zagadnieniem interesującym Juliana Leszczyńskiego przez blisko cztery dekady jego życia, były sprawy związane z ośrodkiem zagłady Kulmhof (Chełmno nad Nerem).

Celem jego wnikliwych badań było:

- 1) podkreślanie roli ośrodka Kulmhof jako zbrodniczego wstępu do Shoah,
- 2) pociągnięcie do odpowiedzialności Sturmbannführera SS Rolfa Heinza Höppnera jako – według Leszczyńskiego - oddolnego inspiratora zastosowania gazowania jako metody ludobójstwa Żydów
- 3) wznowienie śledztwa i pociągnięcie do odpowiedzialności zbrodniarzy z załogi Kulmhof.

Jego przekonanie o konieczności kontynuowania badań związanych z popełnionymi tam masowymi zbrodniami, wynikało bezpośrednio z doświadczeń wyniesionych podczas pracy w Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Łodzi. W maju 1945 r., Leszczyński zabezpieczał i porządkował – ocalałe w stanie niemal nietkniętym – archiwum tajnych akt łódzkiej ekspozytury Centrali Przesiedleńczej w Poznaniu (*Dienststelle- Litzmannstadt, Umwandererzentralstelle in Posen*), siedziba której znajdowała się w okresie okupacji przy ul. Piotrkowskiej (Adolf-Hitler-Strasse). Znalezione wówczas dokumenty zaważyły na dalszym życiu Leszczyńskiego. Były wśród nich m.in.: kancelaryjne kopie memoriału zatytułowanego „*Lösung der Judenfrage*” do RSHA w Berlinie i przewodnie pismo do Adolfa Eichmanna („*Lieber Kamerad Eichmann*”), datowane na 16 lipca 1941 r. Ich autorem – według ustaleń Leszczyńskiego - był SS- Sturmbannführer Rolf-Heinz Höppner, szef poznańskiej Służby Bezpieczeństwa (AL). Na podstawie tych dokumentów Julian Leszczyński przypisał Höppnerowi rolę inicjatora eksterminacji Żydów nie tylko w Kraju Warty, ale także w całej Europie. Po wojnie Höppner był sądzony w Polsce, został jednak oskarżony o działalność wywiadowczą w Służbie Bezpieczeństwa. Po procesie przed Sądem Okręgowym w Poznaniu, został skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności. Wyrok odbywał w więzieniach w Sztumie i Warszawie, w styczniu 1957 r. na podstawie ustawy o amnestii z 27 kwietnia 1956 r., Höppner został uwolniony i wyjechał do Bad Godesberg pod Bonn i na początku 1958 r. podjął pracę zawodową w banku. Na podstawie artykułu Leszczyńskiego „On był pierwszy”¹, opublikowanego na łamach „Polityki” (w 1967 r.), Prokuratura w Bonn postawiła Höppnerowi zarzut „pomocnictwa w

¹ Leszczyński J. 1967, On był pierwszy, „Polityka” 15 IV.

morderstwie”, jednak sprawę umorzono. Od powrotu Höppnera w 1957 r. do Niemiec Zachodnich, toczyło się przeciwko niemu w sumie pięć postępowań karnych. W ostatnim z nich, prowadzonym od 1979 r. przez Prokuraturę Krajową w Bonn, następnie w Kolonii i Dortmundzie, został oskarżony o udział w wymordowaniu tysięcy Żydów w ośrodku śmierci Kulmhof (Chełmno nad Nerem). Zamknięcie ostatniego postępowania spowodowało, iż Höppner nie został nigdy w RFN osądzony za swoją zbrodniczą działalność. Jak można wnioskować na podstawie reportażu Martina Pollacka, nie tylko nie poczuwał się do żadnej winy, lecz uważał się wręcz za ofiarę „prześladowań” wymiaru sprawiedliwości i Juliana Leszczyńskiego

Z związku z gromadzonymi przez siebie materiałami archiwalnymi, od drugiej połowy lat 60. XX w., Leszczyński przygotowywał ponadto pod kierunkiem prof. Tadeusza Cypriana pracę doktorską zatytułowaną „Geneza ludobójstwa hitlerowskiego w Polsce”. W 1970 r. starał się nawet o otwarcie przewodu doktorskiego w Instytucie Prawa Karnego Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. Niestety Rada Wydziału ustosunkowała się do jego badań negatywnie.

Julian Leszczyński utrzymywał również w okresie PRL korespondencyjny kontakt z Centrum Szymona Wisenthala w Wiedniu oraz Instytutem Yad Vashem (AL).

Julian Leszczyński zmarł w Warszawie 8 lutego 1985 r. Pochowano go na Cmentarzu żydowskim przy ul. Okopowej.

Biogram opracowano na podstawie artykułów:

Piotr Litka, Zdzisław Lorek, Grzegorz Pawlikowski, *Śledztwo Juliana Leszczyńskiego*, Tygodnik Powszechny, nr 5. 28.01.2018.

Piotr Litka, Zdzisław Lorek, Grzegorz Pawlikowski, *Julian (Idel) Leszczyński - świadek i badacz Holocaustu*, [w] Bezpieczeństwo Prawa Człowieka Stosunki Międzynarodowe. tom IV, Rzeszów 2021

Piotr Litka, Zdzisław Lorek, Grzegorz Pawlikowski, Śledztwo sędziego Władysława Bednarza w sprawie niemieckiego obozu zagłady Kulmhof, [w] *Zagłada Żydów. Studia i Materiały*, 2018-12, s.337-338, p.17

Kolekcja zawiera kopie dokumentów zgromadzone przez Juliana Leszczyńskiego, dotyczących zbrodni niemieckich w Warthegau. Kolekcja składa się głównie z artykułów autorstwa Juliana Leszczyńskiego oraz fotokopii i odpisów dokumentów pochodzących z archiwów niemieckich i polskich. Znajduje się tu również korespondencja wychodząca i przychodząca, umowy na tłumaczenia z j. jidysz oraz pięć fotografii pochodzących z obozu w Kapitulie k/Łowicza.

Dokumenty zostały przekazane do Archiwum ŻIH przez córkę, Krystynę Bratkowską w 2018 roku.

Wykaz skrótów:

b.d. – bez daty

fotokop. - fotokopia

fot. – fotografia

j. ang. – język angielski

j. jid. – język jidysz

j. niem. – język niemiecki

j. pol. – język polski

l. – luźne

mps - maszynopis

rkps – rękopis

s. – stron

INWENTARZ

1. Spuścizna Juliana Leszczyńskiego.

Umowa na tłumaczenie z j. jidysz z RSW „Prasa-Książka-Ruch”, umowa na tłumaczenie z j. jidysz z ŻIH.

1977, 1981, mps, j. pol., l., s. 2.

2. Spuścizna Juliana Leszczyńskiego.

Korespondencja przychodząca i wychodząca. Prok. Marian Kaczmarek, GKBZH, Savez Jevrejskih Opstina Jugoslavije, YV, ŻIH, Archiwum Państwowe w Poznaniu, Centralne Archiwum MSW, Irena Trawińska, G. Shaiak, Raul Hilberg, prof. Tadeusz Cyprian, Wiktor Poznański, A.M. Orzycer, Klaus Scholder, Simon Wiesenthal, Rudi Goguel, Stefan Kurowski, Maria Danuta Pasikowska, Józef Cyrankiewicz, Nazarewicz (KC PZPR), Ines Mietkowska-Kaiser, redakcje: Polityka, Trybuna Ludu, Za Wolność i Lud.

1945, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1977, rkps, mps, j. ang., j. jid., j. niem., j. pol., l., s.

3. Spuścizna Juliana Leszczyńskiego.

Artykuły i teksty o Rolfie Heinzu Höppnerze autorstwa Juliana Leszczyńskiego. „Kto był pierwszy...?”, „Prekursor Eichmanna”, „Rolf Heinz Höppner – SD-man doskonały”, „Rolf Heinz Höppner – przyczynek do genezy ludobójstwa”, „Rolf Heinz Höppner – prekursor ludobójstwa”, „Rachunek do uregulowania” i in.

b.d., mps, j. pol., l., s.

4. Spuścizna Juliana Leszczyńskiego.

Artykuły i teksty autorstwa Juliana Leszczyńskiego. „Hitlerowska administracja cywilna a zagłada getta warszawskiego”, „Endlösung der Judenfrage i Generalplan-Ost były etapami jednolitego programu hitlerowskiego ludobójstwa...”, „Z dziejów zagłady Żydów w Kraju Warty”, „Chorzy, starzy, asocjalni”, „U kresu pewnego mitu (przyczynek do dziejów Goralenvolku)”, „Na marginesie procesu ludobójcy Hermanna Krumeja” i in.

b.d., mps, j. pol., l., s.

5. Spuścizna Juliana Leszczyńskiego.

Artykuł „Centrala Przesiedleńcza (Umwandererzentralstelle) a hitlerowskie ludobójstwo”, list [odpis] do Andrzeja (?), notatki na temat źródeł archiwalnych.

1972, mps, j. pol., l., s.

6. Spuścizna Juliana Leszczyńskiego.

Fotokopie dokumentów niemieckich. Skład osobowy urzędników niemieckich z Warthegau.

b.d., fotokop, j. niem., l., s.

7. Spuścizna Juliana Leszczyńskiego.

Fotokopie dokumentów niemieckich. Dokumenty dot. Warthegau.

b.d., fotokop., j. niem., l., s.

8. Spuścizna Juliana Leszczyńskiego.

Fotokopie dokumentów niemieckich dot. planów wysiedleń z Warthegau (1939).

b.d., fotokop., j. niem., l., s.

9. Spuścizna Juliana Leszczyńskiego.

Fotokopie dokumentów niemieckich dot. planów wysiedleń z Warthegau (1940).

b.d., fotokop., j. niem., l., s.

10. Spuścizna Juliana Leszczyńskiego.

Fotokopie dokumentów niemieckich dot. planów wysiedleń z Warthegau (1940).

b.d., fotokop., j. niem., l., s.

11. Spuścizna Juliana Leszczyńskiego.

Fotokopie dokumentów niemieckich dot. planów wysiedleń z Warthegau (1941).

b.d., fotokop., j. niem., l., s.

12. Spuścizna Juliana leszczyńskiego.

Fotokopie dokumentów niemieckich dot. planów wysiedleń z Warthegau (1942-1943).

b.d., fotokop., j. niem., l., s.

13. Spuścizna Juliana Leszczyńskiego.

Fotokopie dot. procesu Arthura Greisera, fotokopie dokumentów niemieckich dot. Greisera.

b.d., fotokop., j. niem., j. pol., l., s.

14. Spuścizna Juliana Leszczyńskiego.

Fotokopie dokumentów niemieckich dot. traktowania osób chorych i asocjalnych.

b.d., fotokop., l., s.

15. Spuścizna Juliana Leszczyńskiego.

Fotokopie i odpisy dokumentów niemieckich (getto łódzkie, Heydrich, Krüger).

b.d., 1972, rkps, mps, fotokop., j. niem., j. pol., l., s.

16. Spuścizna Juliana Leszczyńskiego.

Fotokopie dokumentów dot. procesów zbrodniarzy wojennych. Protokół przesłuchania świadków Michalskiego Tadeusza, Skotnickiego Jerzego, akt oskarżenia sądu wojskowego USA przeciwko Urlichowi Greifeltowi, Rudolfowi Creutzowi, Konradowi Meyer-Hetlingowi, Otto Schwarzenbergerowi, Herbertowi Hubnerowi, Wernerowi Lorenzowi, Heinzowi Brueckner, Otto Hofmannowi, Richardowi Hildesbrandtowi, Frycowi Schwalmowi, Maxowi Sollmannowi, Georgowi Ebnerowi, Guntherowi Tesch i Inge Viermetz.

b.d., fotokop., j. ang., j. pol., l., s.

17. Spuścizna Juliana Leszczyńskiego.

Odpisy dokumentów niemieckich.

b.d., rkps, mps, j. niem., j. pol., s.

18. Spuścizna Juliana Leszczyńskiego.

Fotografie. 5 fotografii przekazanych przez Franciszka Warzywodę z obozu pracy w Kapitule k/ Łowicza (+ negatywy), list do Franciszka Warzywody.

1967, mps, j. pol., fot., l., s.

19. Spuścizna Juliana Leszczyńskiego.

Varia. Memoriał w sprawie badania zbrodni hitlerowskich, notatki z „Encyclopedia of the Social Sciences”, notatki z „Imposed Jewish Governing Bodies under Nazi Rule”, zapis ścieżki dźwiękowej z notatkami Leszczyńskiego, xerokopia Zaświadczenia Miejskiej Rady Narodowej w Otwocku dla Jadwigi Tomaszewskiej, notatki różne, wycinek prasowy, rewersy.

b.d., 1963, 1972, rkps, mps, druk, j. ang., j. jid., j. pol., l., s.